

BYZANTINAI ARXAIOTHTEΣ EN ADRIANOUΠΟΛΕΙ

Τὴν μεγαλτέραν σπονδαιότητα ἀπὸ ὅλας τὰς ἀρχαιοτήτας τῆς πό-
λεως τοῦ Ἀδριανοῦ—τὴν ὁποίαν μερὶς τῆς σήμερον οἱ κάτοικοι αὐτῆς
ἐξακολουθοῦν νὰ τὴν λέγουν ἡ Ἀδριανού—εἶχον τὰ περιώνυμα αὐτῆς
τείχη μὲ τοὺς ὀρθογωνίους καὶ κυλινδρικοὺς πύργους των. Τὰ τείχη ταῦτα
μὲ τὰς ἐπάλξεις, τοὺς πύργους καὶ τὰς ποικιλοτρόπων πύλας των περιέ-
κλειον ἓν συντάγμα εἰς ἄρθρον δημοσιευθὲν εἰς τὸν «Περὶ τῆς Ἀδρι-
ανουπόλεως» τοῦ Ἀδριανουπολίτου Χασηρτζιόγλου, ὃ δὲ ἀμνηστὴς καθηγητὴς Γεώργιος Λαμπουσιά-
δης, Ἀδριανουπολίτης, εἰς ἐκτενὴ μονογραφίαν, ἐκδοθεῖσαν δαπάναις τῆς
Γεν. Διοικήσεως Θράκης ἐν Κομοτηνῇ.

Τὰ τείχη αὐτά, μεγαλοπρεπέστατα καὶ ὀχυρώτατα, περιέκλειον τὸ
ἄστυ, τὸ Κάστρο, ὅπως γενικῶς ἐλέγετο ἡ Ἀδριανούπολις εἰς ὅλην τὴν
πέριξ αὐτῆς Θράκην. Διήρχοντο δὲ αὐτὰ ἀπὸ Ἑλληνικᾶς συνοικίας, τὰς
ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, Μητροπόλεως, Ἁγίου Γεωργίου (εὐρισκο-
μένων ἔξωθεν τῶν δυτικῶν τειχῶν), Ἁγίου Δημητρίου, Προδρόμου, Τα-
ξιαρχῶν, Χριστοῦ καὶ Παναγίας. Κατεδαφίσθησαν δὲ αὐτὰ ἐξ ὀλοκλήρου
σχεδὸν μετὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον, ἐπανελθόντων τῶν Τούρκων
εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν δυνάμει τῆς Βερολινείου συνθήκης καὶ τὸ ὕλικόν
των ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν στρατῶν καὶ νοσοκομείων.
Παραχωρήθη ὅμως τὸ ἀπαιτούμενον λίθινον ὕλικόν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν
ὥραιων ἐκπαιδευτικῶν μεγάρων τῆς Ἀδριανουπόλεως, τοῦ ἑλληνικοῦ Γυ-
μνασίου καὶ τοῦ Ζαπείου Παρθεναγωγείου, ὥς ἀποζημίωσις τρόπον τινὰ
διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν φθοράν εἰς τὰς οἰκίας τῶν ὁμογενῶν, οἱ ὅποιοι εἶ-
χον αὐτὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν τειχῶν.

Ἀπὸ τοὺς πύργους τῶν τειχῶν παρέμεινεν ἀνέπαφος καὶ ὄρθιος εἰς
μόνον πύργος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀναφέρωμεν περαιτέρω.

Εἰς ἓνα ἐκ τῶν κατεδαφισθέντων πύργων ὑπῆρχεν ἡ ἑξῆς ἐπὶ μικροῦ μαρμάρου ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή:

ΑΝΑΞ ΜΙΧΑΗΛ ΑΥΣΟΝΩΝ ΟΝΤΩΣ ΚΛΕΟΣ
 ΛΥΤΡΩΣΙΝ ΕΥΡΕ ΔΙ ΟΥ Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
 ΠΥΡΓΩΜΑ ΤΕΙΧΕΙ ΚΑΤ ΕΝΑΝΤΙ ΒΑΡΒΑΡΩΝ
 ΜΕΧΡΙΣ ΠΡΟ ΑΥΤΩΝ ΑΠΤΟΗΤΟΝ ΚΑΘ ΑΓΑΣ

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τῶν τειχῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Βυζαντινῆς πρωτεύουσας, ἐχαράχθη πρὸς τιμὴν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅστις ἐπεσκεύασε τὸν εἰρημένον πύργον.

Καθὼς εἴπομεν, οἱ Τοῦρκοι κατέρριψαν μὲν τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους τῆς πόλεως, διετηρήθη δὲ ἐκέραιος μέχρι τῆς σήμερον ὁ εὐρισκόμενος ἀκριβῶς εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ἀρχαίου ἄστεως ἐπισκευασθεὶς καὶ χρωματισθεὶς. Ἐπ' αὐτοῦ ἐκτίσθη τριώροφος ὑψηλὸν οἰκὸδόμημα, εἰδὸς τι μικροῦ πύργου. Διὰ τοῦ ἐκτίσθη ὡρολόγιον καὶ ἀπὸ τὸ ἀνώτατον θεωρεῖόν του ἡ πυρσοθετικὴ υπηρεσία βλέπει τὰς πυρκαϊὰς τῆς πόλεως, τὰς ὁποίας ἀναγγέλλει ὁ κοίτης μικροῦ τηλεβόλου καὶ ὁ σημαντὴρ φανὸς δεικνύει τὸ μέρος τῆς πυρκαϊᾶς.

Ἔτινι πολὺ περιττόν καὶ σημαντικώτατον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν γεγονός, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἐπιχρῶσιν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου πύργου οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὴν εἰς τὸν πύργον ὑπάρχουσαν ἐπιγραφὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδιώρθωσαν τὰ ἐφθαρμένα καὶ ἐκαλλώπισαν αὐτὴν μὲ ὡραίαν προεσχὴν τῶν γραμμάτων της, ὥστε μακρόθεν νὰ εἶνε εὐανάγνωστα. Βεβαίως οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν ἄριστοι θεματοφύλακες τῶν ἱστορικῶν ὀνομάτων καὶ διετήρησαν τὰ περισσότερα ὀνόματα τῶν μεγάλων πόλεων, πόλεων καὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρίων ἀκόμη. Εἶχον ὅμως τὴν κακίστην συνήθειαν ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀμαθείας, νὰ ἀντικαθιστοῦν ὄχι μόνον εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ ἀκόμη ἔργα τὰς Ἑλληνικὰς, Ἀραβικὰς ἢ Τουρκικὰς ἐπιγραφὰς δι' ἄλλων νεωτέρων, ἀναγομένων εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπισκευῆς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δαπανῶντος ἢ διατάξαντος τὴν ἐπισκευήν, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατος, ἐν πολλοῖς, νὰ ἀνευρεθῇ τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν κτητόρων τῶν στοῶν, λουτρῶνων, γεφυρῶν, τζαμιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων ἔργων.

Ἡ ἱστορικὴ ἐπιγραφή τοῦ πύργου ἀποτελεῖται ἀπὸ γράμματα μέγала ἐκ πλίνθων ἐντειχισμένων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πύργου καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΩ ΚΑΙ
 ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΩ ΒΑΣΙΛΕΙ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΗ.

Ἄλλὰ εἰς ποῖον αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννην ἀναφέρεται αὕτη;

Πρὸ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς καὶ ἀπελευθερώσεως τῆς γηραιᾶς πόλεως τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅταν δηλαδὴ πᾶσα ἐθνικὴ κίνησις καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα ἐγίνετο ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ, εἰς τὰ στόματα τῶν ὀπωσδήποτε εἰδικῶν ἐφέρετο, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὸν τολμηρὸν καὶ ἐκλεκτὸν τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν. Μετὰ τὴν κατοχὴν ὅμως ἤρχισε γενικῶς ὁ πύργος νὰ ὀνομάζεται πύργος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τοῦτο ἱστορικῶς εἶνε καὶ τὸ ὀρθότερον. Διότι ὁ Τσιμισκῆς ἀσχολούμενος ἀενάως καὶ ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ ἀνατολικά θέματα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, εἶνε ἀμφίβολον ἂν ἔλαβεν ἀνάγκην νὰ ἐπισκευάσῃ τὸν πύργον τοῦτον. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ ζήτημα διὰ τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνὸν καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀδριανουπόλεως, θεωροῦμεν ὑποχρέωσιν ἐπιβεβλημένην διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος ἡμῶν νὰ σημειώσωμεν τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα.

Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἀπὸ λόγιος, ἦτο συγγενὴς τῶν Παλαιολόγων. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος ὁ τρίτος ἡσθένησε, δημοσίῃ συμβουλῇ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐγένετο κηδεμὶς τῶν ἀγγλικῶν τέκνων του. Πλὴν εὐρισκόμενος εἰς τὸ Αἰδουμαίχον καὶ ἐπωφελοῦμενος ἀνωμαλίας τινὰς, συνηθεστάτας πρὸ πάντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς παρακμῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀνεκέρουξεν ἑαυτὸν βασιλέα τὸ 1341 καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1347, κατόπιν δὲ δευτέραν φορὰν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων παρὰ τὴν ἐπικρατήσαντα τάξιν. Μολονότι ὁ Καντακουζηνὸς δὲν ἐστερεῖτο ἀρετῶν, οὔτε προσωπικῆς ἀνδρείας, ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως ἐπολιτεύθη οἰκτρῶς, καθόσον ὄχι μόνον συνεμάχησε μὲ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους ἐπικαλεσθεὶς τὴν βοήθειάν των, διὰ νὰ στερεωθῇ εἰς τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἤρπασεν ἀπὸ τοὺς νομίμους κληρονόμους καὶ δικαιοῦχους, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν νεαρῶτάτην θυγατέρα του εἰς τὸν γέροντα Σουλτάνον Ὁρχάν. Τέλος τὸ 1355 ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὸν θρόνον καὶ ἔγινε μοναχὸς μετονομασθεὶς Χριστόδουλος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπεσύρθη εἰς τινὰ μονὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατόπιν ὅμως κατέφυγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἐπὶ τριάκοντα ἔτη συνέγραψεν, ἐκτὸς ἄλλων, τὰς Ἱστορίας του εἰς τέσσαρα μεγάλα βιβλία, πραγματευόμενος εἰς αὐτὰς τὴν ἱστορίαν (χρονογραφίαν) τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ 1320—1356, δηλαδὴ τὴν σύγχροτόν του.

Δι' Ἱστορίας τοῦ λογίου τούτου αὐτοκράτορος καὶ μοναχοῦ εἶνε πράγ-

ματι γραμμέναι εἰς ὕψος εὐληπτον καὶ γλαφυρόν, εἰς γλῶσσαν ἐπιτυχῶς ἀττικίζουσαν, μὲ περισσὴν τέχνην καὶ εὐχέριαν. Πλὴν τοῦτο δὲν εἶνε ἐκ-
πληκτικόν, ἂν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν λογογραφικὴν δεινότητα τῆς ἑλλη-
νικωτάτης δυναστείας τῶν Κομνημῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὑπέροχος φιλολο-
γικὴ πνοὴ ἐξηκολούθει νὰ ἐμψυχώνῃ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ λογίους τοῦ
Βυζαντίου καὶ τοῦ Μιστραῖ μέχρι καὶ πέραν τῆς καταλύσεως τῆς αὐτοῦς
ἐκείνης αὐτοκρατορίας. Εἶνε δὲ αἱ ἱστορίαι αὗται πολὺτιμοι καὶ ἀπὸ Θρα-
κικῆς ἀπόψεως καὶ δι' ἄλλας μὲν εἰδήσεις χρονολογικὰς καὶ τοπογρα-
φικὰς περὶ σημείων τινῶν τῆς Θράκης καὶ διὰ περὶ Διδυμοτείχου—τὸ
ὅποιον διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τῆς ἀγνώστου ἰδρύσεώς του ἀναφέρεται,
ἐκτός, ἐννοεῖται, ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς ἐπὶ Φωτίου ἐν Κωνσταντινουπόλει
τὸ 879 τοπικῆς Συνόδου, τῆς ὁποίας τὸ πρακτικὸν ὑπέγραψε καὶ ὁ ἐπί-
σκοπος Διδυμοτείχου—ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τὴν πολυτιμοτάτην εἴδησιν,
τὴν ὁποίαν μᾶς διεφύλαξε ὁ Καντακουζηνὸς περὶ ἐνὸς ναοῦ τῆς Ἀδρια-
νουπόλεως, διὰ τὸν ὅποιον δὲν λέγει ἐπ' ὀνόματι τίνος ἁγίου ἐτιμᾶτο,
ἀλλ' ἀπλῶς τὸν τιλοφορεῖ *Ναὸς ὁ ἐν Κήποις*.

Ἀλλὰ ποῖος εἶνε ὁ ναὸς οὗτος καὶ εἰς ποῖον μέρος τῆς Ἀδριανουπό-
λεως εὐρίσκειτο;
Ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς δύσμαν εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς περὶ
τετάρτου τῆς ὥρας εὐρίσκειται τὸ ἑλληνικώτατον προάστειον αὐτῆς Ἰλδι-
ρίμ μὲ τὰ δύο ἐξαγέματά του Γενή Τσαρὲ καὶ Κούμ Μαχαλέ, ἀμφο-
τερά ἑλληνοτουρκικά. Ὁ ποταμὸς Τόνσος χωρίζει τὸ προάστειον ἀπὸ τὴν
πόλιν, ἐνώνονται δὲ διὰ τῆς γεφύρας Μιχάλ Κιοπροῦ. Τὸ προάστειον
ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ ἀτρομήτου Σουλτάνου Βαγιαζήτ, ὅστις διὰ τὴν
ἐξαιρετικὴν ταχύτητα μεθ' ἧς ἐνέσκηπτεν εἰς μακρινὰς ἀποστάσεις κατὰ τοῦ
ἐχθροῦ ἐπωνομάσθη Γιλδιρίμ, δηλαδὴ Κεραυνός.

Μεταξὺ τοῦ προαστείου Ἰλδιρίμ καὶ τοῦ Κούμ Μαχαλέ σώζεται μέχρι
τῆς σήμερον ἀκέραιον καὶ ἐντελὲς ἄθικτον τὸ μικρὸν μὲν, πλὴν κομψὸν
τζαμίον, τὸ ὅποιον καλεῖται Σουλτάν Βαγιαζήτ Τζαμιά. Ὁ ναὸς (τζαμίον)
εἶνε ἐστραμμένος ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολὰς, ὁ δὲ μιναρὲς προστεθῇ ἀρ-
γότερον ἐξχωριστὸς εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ. Τὸ ἐσω-
τερικὸν τοῦ ναοῦ εἶνε διηρημένον εἰς σχῆμα σταυροῦ, τὸ ὅποιον ση-
μαίνει, ὅτι εἶνε νεωτέρου ρυθμοῦ, ἐνῶ οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων αἰώ-
νων εἶχον συνήθως ὀρθογώνιον σχῆμα, τοῦ λεγομένου βασιλικοῦ τύπου.
Οἱ Τοῦρκοι ἐφρόντισαν νὰ καλύψουν ἐπιμελῶς τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ,
αἱ ὁποῖαι βεβαίως θὰ ὑπάρχουν κάτω ἀπὸ τὸ ἀσβεστοῦχον ἀμμοκονίαμα.
Εἰς τὸ ἱερὸν ὅμως τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τι διαμέρισμα ἀνατολικῶς αὐτοῦ εὐ-
ρισκόμενον (πιθανῶς φυλακτήριον τῶν ἀμφίων, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἱερῶν

λειψάνων) εὐρίσκονται γεγλυμμένα ἐπὶ μαρμαρίνων παραστατῶν καὶ πλαισίων εἰκονισμένα διάφορα Χερουβεῖμ. Καὶ ἐπεχρίσθησαν μὲν καὶ αὐτὰ ἐπανειλημμένως καὶ μὲ πείσμα, ἀλλὰ τὰ ἀφελῇ καὶ γελαστὰ Χερουβεῖμ φαίνονται εὐκρινέστατα.

Τὸν ναὸν περιβάλλει τοῖχος ὡς αὐλόγυρος, κατασκευασμένος μὲ λίθους καὶ πλίνθους λεπτούς, Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ συστήματος. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου ὑπάρχουν χωρισμένα μικρὰ διαχωρίσματα, ἀτελῶς πλέον διατηρούμενα καὶ ἡμικαταεστραμμένα, καταφανῇ λείψανα μικρῶν κελλίων καὶ μαγειρείων. Τὰ οἰκήματα ταῦτα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐρασιτεχνικῶς ἀρχαιολογοῦντας—φαίνεται δὲ ὅτι οὐδεὶς ἀρχαιολόγος κατώρθωσε νὰ ἀσχοληθῇ ἐπὶ Τουρκοκρατίας σοβαρῶς μὲ τὸ κομψὸν καὶ σημαντικώτατον τοῦτο μνημεῖον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης—ὅπως χαρακτηρίσουν τὸν ναὸν τοῦτον ὡς μοναστήριον καὶ δὴ γυναικεῖον. Ποῦ ἐστηρίχθησαν ἱστορικῶς, ἀγνοῶ. Τὴν ἰδίαν γνώμην εἶχε, ὡς ἤκουσα, καὶ ὁ μετὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον γενικὸς τῆς Ρωσίας πρόξενος ἐν Ἀδριανουπόλει Λίσσιν, ἀπόστρατος συνταγματάρχης, δεινὸς Ἑλληνιστὴς καὶ ἀρχαιολόγος.

Ἄλλ' ὁ Καντακουζηνὸς εὐτυχῶς μὲς λυεῖ τὴν ἀπορίαν ὀνομάζων αὐτὸν «Ναὸν τὸν ἐν Κήποις». Ὅτι δὲ πράγματι ὁ ἐν Κήποις αὐτὸς ναὸς εἴνε τὸ σημερινὸν ἱεμεῖον τοῦ Σουλτάν Βαγιαζίτ, οὐδεμία ἀμφιβολία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ περὶ τούτου, διότι καὶ μέχρι τῆς σήμερον οἱ περιώνυμοι λαχανόκηποι τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀρχίζουν ἀκριβῶς ὀλίγον πέραν τοῦ περιωνύμου ναοῦ καὶ ἐκτείνονται πρὸς νότον εἰς τὴν γονιμωτάτην περιοχὴν τὴν περιλαμβανομένην μεταξὺ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Τόνσου καὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ ποταμοῦ Ἀρδα.

Σουφλίον.